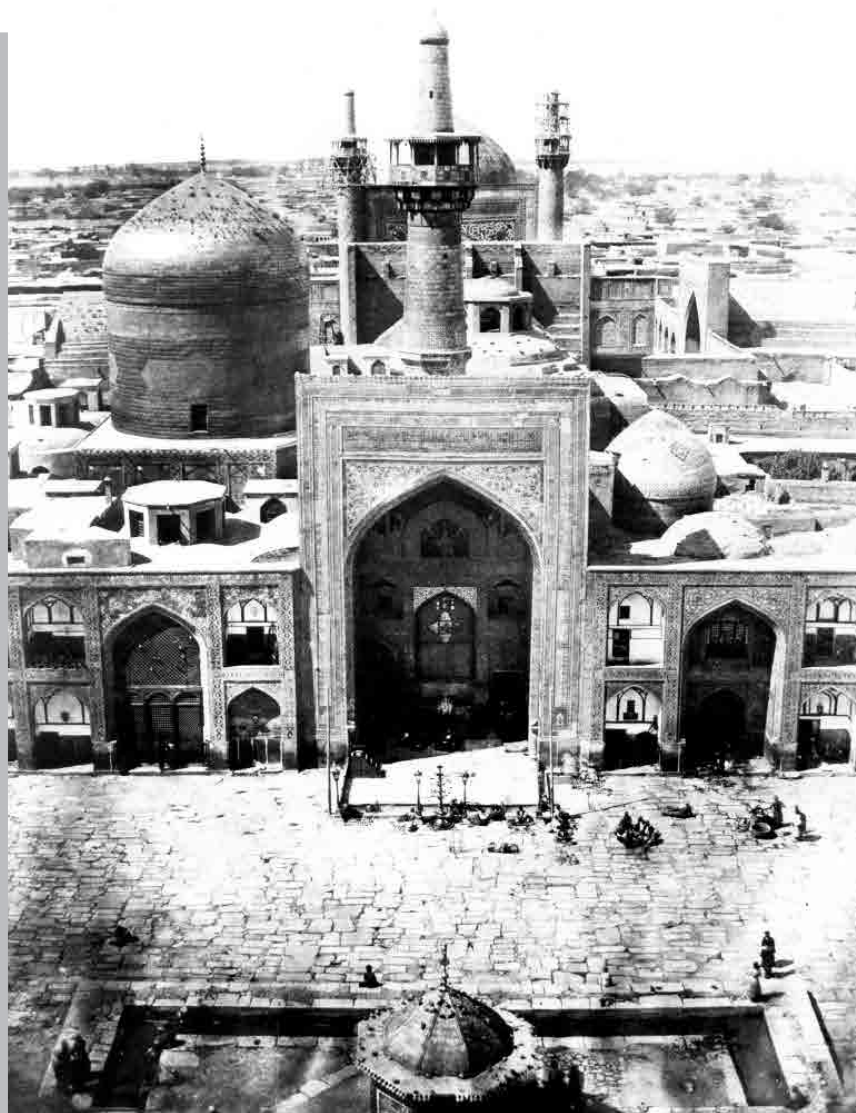

یک تصویر و چند نکته درباره گنبد سقاخانه

بهزاد نعمتی*

در نشریه *آستان هنر* شماره ۲ و ۳ صفحه ۶۵ یک تصویر قدیمی از حرم مطهر منتشر شده که نکته مهمی درباره تاریخ معماری حرم مطهر رضوی و عکسی از یک بنای از میان رفته حرم را نشان می‌دهد. این تصویر که در اواخر دوره قاجار از فراز گلدسته طلای ایوان شمالی صحن انقلاب (صحن عتیق / صحن کهنه) گرفته شده، ایوان طلای صحن، گنبد طلا و گلدسته کنار آن را نشان می‌دهد و گنبد و گلدسته‌های مسجد گوهرشاد نیز در زمینه عکس پیداست. نکته مهم عکس وجود یک گنبد کوچک در غرب ایوان است. این سازه در تصاویر دیگر حرم مطهر دوره قاجار، از جمله عکسهای دوره ناصری (مثلاً تصویر شماره ۷۷۳۲ آرشیو مدیریت اسناد سازمان کتابخانه‌ها...) دیده می‌شود. گنبد در بین ایوان و مدرسه بالاسر، در پشت صحن قرار داشته ولی در عکسهای گرفته شده در سالهای بعد، دیگر وجود ندارد (مثلاً تصویر شماره ۶۹۱۵ مربوط به دوره پهلوی) و اکنون اطلاع دقیقی از آن در دست نیست. گنبد کاشی‌کاری است و تزئینات زیبایی از نقوش هندسی با کاشی نره و معقلی دارد.

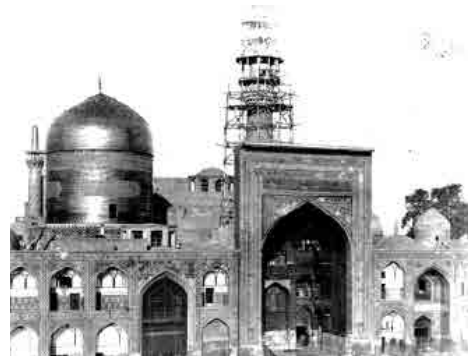

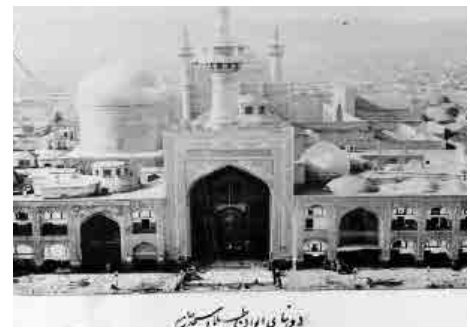
تصویر ۶۹۱۵ اوایل دوره پهلوی دوم - گنبد سقاخانه از میان رفته است.

جایی که قبلاً این گنبد واقع بوده در حال حاضر بخشی از رواق بزرگ داسرالولایه است. رواقی که از به هم پیوستن فضاهای چند بنا، از جمله مدرسه بالاسر ساخته شد. گنبد درست در محل سقاخانه حرم مطهر قرار گرفته است. سقاخانه قدیمی و اصلی حرم که پیش از ساخت سقاخانه اسماعیل طلایی وجود داشته است. این سقاخانه دست کم از دوره صفوی دایر بوده و در متون و گزارشهای دوره افشار و قاجار نیز همچنان حضور دارد. اما از دوره پهلوی به بعد وجود ندارد. در گزارش کتابهای متعددی که به بازسازی و تغییرات حرم مطهر دوره پهلوی پرداخته‌اند، خبری از برداشتن گنبد سقاخانه نیست و تنها این تصاویر هستند که نشان می‌دهند در فاصله زمانی آخر دوره قاجار و اوایل پهلوی دوم، این اتفاق افتاده است.

برنارد اوکین در کتاب معماری تیموری در خراسان (ص ۵۳۶)، به تصاویری که گنبد را نشان می‌دهد دقت کرده؛ ولی نتوانسته مشخص کند که این گنبد مربوط به دوره تیموری و از ساخته‌های امیرعلیشیر نوایی وزیر دانشمند و بلندآوازه سلطان حسین بایقرا تیموری هست یا خیر؟ می‌دانیم که در گذشته فضاهای متعددی در حرم مطهر به نام «گنبد» مشهور بوده و اکنون نیز نامهای «گنبد الله‌وردی‌خان» و «گنبد حاتم‌خانی» یادگار آن دوران است. فضایی مشهور به «گنبد امیرعلیشیر» نیز در حرم مطهر وجود داشته که جای آن دقیقاً روشن نیست. گنبد موضوع صحبت ما که در عکسهای قاجاری پیداست، ممکن است همان گنبد امیرعلیشیر باشد؛ به ویژه این که این گنبد درست در کنار ایوان جنوبی صحن قرار دارد و می‌دانیم که این ایوان از ساخته‌های عصر امیرعلیشیر و به نام او مشهور بوده است. در این باره باید در متون و اسناد جستجو و دقت بیشتری انجام داد.

دوره قاجار (قسمت کمی از گنبد در پشت ایوان پیداست)

گنبد سقاخانه در سمت راست ایوان پیداست